

БӨЛІМ: ЖАЛПЫ РУБРИКА

«Психология сериялық өлтірушінің жеке басының қалыптасуын анықтайтын негізгі фактор ретінде»

ЖАРИЯЛАНДЫ
09.05.2024СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/152966/>

Орындаушы: Назерке Нұрлыбекқызы. Тұран Университетінің құқықтану саласының 1-ші курс студенті.

Жетекші: Тулекова Гульжан Хажмуратовна

«Журналистика және аударма ісі» кафедрасының қауымдастырылған профессор. Филология ғылымдарының кандидаты

Аңдатпа

Аталған мақалада сериялық адам өлтірушінің психологиясындағы өзгерістер мен патологиялар, қылмыс жасаушылардың мінез-құлқы мен мотивациясын анықтайтын негізгі психологиялық аспектілер қарастырылады. Мақалада психикалық бұзылулардың, балалық шақтағы жарақаттардың және әлеуметтік ортаның сериялық өлтірушінің жеке басының қалыптасуына әсері талданады. Қылмыстарды ынталандыру және жасау механизмдеріне, сондай-ақ ықтимал сериялық өлтірушілердің қалыптасуының алдын алу және олармен жұмыс істеудің мүмкін жолдарына ерекше назар аударылады. Мақаланың қорытындысында осы мәселені одан әрі зерттеу бойынша ұсыныстар береді. Бұл басылым сериялық өлтірушілердің күрделі табиғатын түсінуге және осы мәселеге жан-жақты психологиялық көзқарастың қажеттілігіне маңызды үлес қосады.

Түйін сөздер: сериялық өлтіруші, психология, тұлға, қалыптасу, психикалық бұзылулар, балалық шақ, балалық шақ жарақаттары, әлеуметтік орта, мотивация, қылмыс, психопатия, алдын алу, мінез-құлық, эмоциялар, агрессия.

Аннотация

В данной статье рассматриваются изменения и патологии в психологии серийного убийцы, основные психологические аспекты, определяющие поведение и мотивацию преступников. В статье анализируется влияние психических расстройств, детских травм и социальной среды на формирование личности серийного убийцы. Особое внимание будет уделено механизмам стимулирования и совершения преступлений, а также возможным путям предотвращения образования и работы с потенциальными серийными убийцами. В заключении статьи дает рекомендации по дальнейшему изучению данного вопроса. Эта публикация вносит важный вклад в понимание сложной природы серийных убийц и необходимость всестороннего психологического подхода к этой проблеме.

Ключевые слова: серийный убийца, психология, личность, формирование, психические расстройства, детство, детские травмы, социальная среда, мотивация, преступность, психопатия, профилактика, поведение, эмоции, агрессия.

Annotation

This article examines the changes and pathologies in the psychology of the serial killer, the main psychological aspects that determine the behaviour and motivation of criminals. The article analyses the influence of mental disorders, childhood traumas and social environment on the formation of the serial killer's personality. Special attention will be paid to the mechanisms of stimulating and committing crimes, as well as possible ways to prevent the formation and work with potential serial killers. The article concludes with recommendations for further research on the subject. This publication makes an important contribution to the understanding of the complex nature of serial killers and the need for a comprehensive psychological approach to this problem.

Keywords: serial killer, psychology, personality, formation, mental disorders, childhood, childhood trauma, social environment, motivation, crime, psychopathy, prevention, behavior, emotions, aggression.

Кіріспе. Адам басқа тіршілік иелеріне қарағанда ерекше болып табылады. Американдық жазушы, журналист, қоғам қайраткері Марк Твен айтқандай: «Адам – бұл басқаларға көңілін көтеру үшін зиян келтіретін және оның азап екенін білетін жалғыз тіршілік иесі. Барлық жануарлар өлтіруге бейім, алайда тек адам өз ләззатын қанағаттандыру үшін өлтіреді»[1].

Адам басқа тіршілік иелерімен салыстырғанда, психологиялық артықшылғымен ерекшелінеді. Алайда адамдарды өздеріде бір біріне ұқсамайтындай, ерекше болып келеді. Әр бірінің әрекетінде өзіндік психологиялық түрткілік бар.

Бүгінгі таңда біздің зертеу аймағымыз ретінде, ләззат алу үшін адамды сериялық өлтіруге баратын тұлғаларды алғым келіп отыр. Сериялық өлтірушілердің психологиясын зерттеу өте маңызды, өйткені бұл ғалымдар мен мамандарға зорлық-зомбылық пен қалыптан тыс мінез-құлыққа әкелетін психопатологиялық процестер мен механизмдерді жақсы түсінуге, онымен қоса сериялық өлтірушілердің психологиясын білу сериялық өлтірулердің алдын алуға және осындай қылмыстардың жолын кесуге бағытталған стратегиялар мен бағдарламаларды жасауға көмектеседі. Жәбірленушілермен және олардың отбасыларымен жұмыс істейтін мамандар құрбандар отбасыларының қажеттіліктері мен ойлаған іс-әрекеттерін жақсы түсіну үшін сериялық өлтірушілердің психологиясы туралы білімді қолдана алады, бұл қалпына келтіру және емдеу процесіне көмектеседі. Байқағандарыңыздай психология бұл қылмыс саласында өте үлкен роль атқарады.

Қоғамда өзінің жеке мотивымен бір неше рет адам өлтіруге барған адамды «сериялық өлтіруші» деп санау қабылданған.

ФБР-дің танымал профилі Роберт Ресслер криминологияға саласына «сериялық өлтіруші» ұғымын енгізген болатын. Оның анықтамасына сәйкес, сериялық өлтіруші бұл эмоционалды салқындату кезеңдерімен есептегенде 30 күннен астам уақыт ішінде 3-тен астам кісі өлтірген тұлға. Өз зерттеулерінде Ресслер тұлғалардың сериалық өлтірушіге тән қасиеттердің 8-10 жас аралығында пайда болатындылығын жеткізген болатын. Осы себепті балалардың жас кезінен бастап олардың әр-бір әртекетін бақылап жүру, тұлға болып қалыптасамын дегенше толыққанды дұрыс тәрбие берген жөн.

Ресслер сериялық өлтірушілерді екі бөлікке бөлген болатын:

1. Ұйымдастырылған әлеуметтік емес: олар жоғары интеллектке ие, әрі өздерін басқараа алады және сыртқы келбетін аса маңыз береді, қарама-қарсы жыныспен қалыпты қарым-қатынаста болады. Жағымды сипатқа ие болып келеді.

2. Ұйымдастырылмаған қоғамға жат: олар төмен интеллектке ие, көбінесе ақыл-есі кем, қоғамда бейімделмеген, ұқыпсыз, өздігінен қылмыс жасайды, өз іс әрекеттерін егжей-тегжейлі қарастырмайды, өздерін және қылмыстарын түсінбейді. [2, с.112-113].

Криминалист ғалым, заң ғылымдарының докторы, профессор, Образцов В. А. және Богомоллов С. Н. сериялық өлтірушілерді қылмыс жасауға итермелейтін қозғаушы күнтердің 3 негізгі түрін анықтады:

Үстемдікке ұмтылу.

Кісі өлтірушілер қатыгездікті басқаларға үстемдік ету құралы ретінде қолдана отырып, өздерінің мәртебесін көтеруге және өзін-өзі растауға тырысады. Мысалға алсақ, Теодор Банди — американдық сериялық өлтіруші, зорлаушы, адам ұрлаушы және некрофил[3]. Ол үстемдік қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін құрбандарын манипуляциялады, жыныстық жағынан қорлаған және азаптап өртеген. Джеффри Дамердің қылмыстары оның құрбандарына абсолютті бақылау орнатуға бағытталған. Ол толық иелену елесін жасау үшін олардың денелерін ұрлап, зорлап, өлтіріп, бөлшектеді. Тағы бір мысал Ричард Рамирес. Ол «түнгі аңшы» деген атпен танымал Рамирес құрбандарының үйлеріне басып кірді, оларды зорлады және азаптады, көбінесе төсектерге немесе басқа жиһаздарға байлады. Оның қылмыстары оның құрбандарын бақылауға және қорлауға деген ұмтылысын көрсетті.

Агрессияны ауыстыру

Зорлық-зомбылық тек көңілсіздік тудырған адамдарға ғана емес, сонымен бірге олардың айналасына (отбасы, жақындары) бағытталған. Эмоционалды трансферт, мысалы, ананы зорлау арқылы қорлауға және бағындыруға деген ұмтылыс, кісі өлтірушінің өзін-өзі сәйкестендіру қажеттілігін, ер адамның рөлі мен эмоционалды тәуелсіздігін көрсетеді. «Алмастырушы «әрекеттердегі» респонденттік агрессия » жансыз заттарға немесе бейтаныс адамдарға қатысты зорлық-зомбылықта көрінеді. Дэвид Берковиц «Сэмнің ұлы» деген атпен белгілі Берковиц 1970 жылдары Нью-Йоркте бірқатар кісі өлтірулер жасады. Ол өзінің бөлмелесі болған жынның әсерінен қылмыс жасадым деп мәлімдеді. Оның қылмыстары оның қиын балалық шағы мен психикалық денсаулығына байланысты агрессияны беру тәсілі болды деп саналады [4]. Деннис Нильсен британдық сериялық өлтіруші, Нильсен 1970 жылдардың аяғы мен 1980 жылдардың басында кем дегенде 15 жас жігітті өлтірді. Оның қылмыстары оның әкесіне деген ашуы мен ренішінен туындады, ол оны жиі қорлап, қорлады [5].

3. Өзін-өзі ақтау

Кісі өлтірушілер өз кінәсін жоққа шығарады және олардың әрекеттері үшін өкінбейді. Олар әділеттілік пен басқаларды қорғау ұғымдарымен жасырынып, өздерінің шынайы ниеттерін «ақтайды». Олар сондай-ақ өздерін қылмыстық мансапқа себеп болған қолайсыз өмірлік жағдайлардың құрбаны ретінде қабылдауы мүмкін. Андрей Чикатило, Джон Уэйн Гейси, өз ұылмыстарының негізі бар және олар ақталады деп есептегендердің қатарында. Андрей Чикатило украиналық сериялық өлтіруші, 1980-1990 жылдары кем дегенде 52 адамды өлтірген болатын. Ол өзінің қылмыстарын жезөкшелер мен басқа да маргиналдарды «жазалау» қажеттілігімен ақтады. Келесі Джон Уэйн Гейси. Американдық сериялық өлтіруші, Гейси 1970 жылдары кем дегенде 33 жас жігітті өлтірді. Ол өзінің қылмыстарының құрбандарын, оны зорламақ болған гомосексуалдар деп айыптаған болатын.

Зорлаушылар мен өлтірушілердің мотивтерін зерттеуде ең алғашқылардың бірі болған З.Фрейд. Бұл кісінің тұжырымдамасы бойынша балалардың бұрмалануы қылмыс жасауға түрткі болатын болашақ кешендердің дамуына негіз бола алады [6].

Кейбір зерттеушілер садистік бейімділігі бар тұлғаларда бұрын психикалық ауру байқалмағанын атап өтті, бірақ бұл қылмыс жасалғанға дейін болашақ қылмыскердің әртүрлі психикалық бұзылуларды анықтау үшін диагностика жүргізілмегендігімен және емделмегендігімен түсіндіріледі. Осы кезекте Томас Мейн туралы айтып кеткен жөн деп ойлаймын. Томас Мейннен сериялық өлтірушінің бойында болатын, жануарларға қатыгездік, өртеу және некрофилия сияқты алғашқы белгілерін байқалған жас жігіт болған болатын. Алайда, психиатрлар мен терапевттердің араласуынан кейін оған диссоциативті тұлғаның бұзылуы диагнозы қойылып, психотерапия, дәрі-дәрмек және құрдастарының қолдауын қамтитын қарқынды емдеу жүргізілді. Емдеу сәтті өткендіктен, Мейн өзінің зорлық-зомбылық импульстарынан құтылды. Томас Мейн жалпы қоғамда қабылданған қарапайым адамға айналды, тіпті «Психопаттан туған» атты тәжірибесі туралы кітап жазды. Мейн оқиғасы болашақта қоғамға қауіпі бар оқиғалардың алдын алу және ерте араласу үшін өте маңызды. Жеткізгім келгені, кейде біз кінкентай балаларлық қате қылықтарына мін бермейміз. Кей жағдайларда «Ол әлі бала ғой» немесе балаға өте қатал жаз тағайындау деген реакция көрсетеміз. Егер сіз баланың мінез-құлқына сериялық өлтірушілерге тән белгілермен жауап бермесеңіз, бұл ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін. Реакцияның болмауы немесе проблеманы елемей жағдайды нашарлатуға, отбасындағы қарым-қатынастың нашарлауына, сондай-ақ баланың жағымсыз мінез-құлқының одан әрі дамуына әкелуі мүмкін. Тым көп жаза да зиянды болуы мүмкін. Егер сіз балаға шамадан тыс шаралар қолдансаңыз, бұл олардың қорқынышын, дәрменсіздігін, агрессиясын және басқа да жағымсыз эмоцияларын тудыруы мүмкін. Нәтижесінде бала өз сезімдерін баса бастайды, бұл одан да жағымсыз салдарға, соның ішінде агрессияның жоғарылауына және психикалық денсаулықтың бұзылуына әкелуі мүмкін. Сондықтан баланың проблемалық мінез-құлқына жауап беру мен тәрбиенің қолайлы әдістерін қолдану арасындағы тепе-теңдікті табу маңызды. Баланың дұрыс дамуына және мүмкін болатын мәселелерді ерте кезеңде шешуге көмектесу үшін психологтардан, тәрбиешілерден немесе балалар психологиясының мамандарынан көмек сұраған жөн. Сонымен қатар, баламен сенімді қарым-қатынас орнату, онымен қарым-қатынас жасау, оны тыңдау және қиын сәттерде қолдау маңызды.

Көптеген жылдар бойы сериялық өлтірушілер өз қалауы мен қажеттілігі бойынша қылмыстық әрекеттеріне оралуы мүмкін. Алайда, олар қалай ұсталмай жүре алуы мүмкін? Барлық тергеулердің жұмысы сәтті нәтижеге әкелмеуі мүмкін, өйткені көбінесе дәлелдер, тікелей дәлелдер немесе айғақтар жетіспейтін және сериялық өлтірушілердің мінез-құлқының өзі көп назар аудармайтын болып қалуы мүмкін. Шын мәнінде, сериялық кісі өлтіретін қылмыскерді анықтау қиын, әсіресе оның алибиі болса және оны

айналасындағылар жағымды қасиеттері бар адам ретінде қабылдаса. Айта кету керек, А.Чикатило өзінің алғашқы өлтіруін жасаған кезде көптеген қателіктер жіберді, бір-ақ құқық қорғау органдары оны айыптамады, ең алдымен әйелі оның осы қылмыс жасалған кезде үйде болғанын растады. Ал 1984 жылы оның ең алғашқы ұсталуы болды. Барлық жәбірленуші саны іә-ге жеткен болатынх [7].

Олардың қылмыс орнына немесе оған қайта оралуының бірнеше себептері бар. Біріншіден, күшті эмоционалды байланыстар. көптеген сериялық өлтірушілер қылмыс болған жермен немесе жәбірленушілермен тығыз байланыста болуы мүмкін. Қылмыс орнына оралу олар үшін сол кездегі сезімдерді қайта сезінуге мүмкіндік береді. Кейбір сериялық өлтірушілер өздерінің «білім беру» әрекеттерін жалғастыру үшін қылмыс орнына оралуы мүмкін. Олар өздерінің дағдыларын жетілдіру және әдістерін дамыту арқылы келесі құрбанға дайындалады. Дегенмен, әрбір сериялық өлтіруші әртүрлі және олардың мотивтері әртүрлі болуы мүмкін екенін атап өткен жөн. Кейбіреулер қылмыс орнына оралмайды, бірақ қылмыстарын басқа жерлерде жалғастырады.

Өртеу. Бұл аспект өте маңызды және оған арнайылап тоқтару жөн деп есептеймін. Өртеу сериялық өлтірушілерге ашылуына әкелуі мүмкін. Жоғарыда айтылғандай, кейбір сериялық өлтірушілер қоғамға жат сипатқа ие болумен қатар, ортаға көбірек әсер етеді. Шынайы өмірде оларды елемеуге және жек көруге болады. Өрттің әлеуметтік салдары орасан зор болады. Демек, бұл оларға шынайы өмірді бақылау сезімін және сыртқы әлем оларды байқаған сезімді бере алады. Өртеу енді олардың ішкі назар аудару қажеттілігін қанағаттандырмаса, бұл адамдар тобы сериялық өлтірушілерге назар аударуы мүмкін. Сериялық өлтірушілер ішінара олар өскен сыртқы ортаға байланысты экстремалды және қатыгез қасиеттерге ие. Тіпті антиәлеуметтік тұлға үшін де антиәлеуметтік тұлғасы бар адамдардың миының биологиялық негізі басқа адамдардан өзгеше екенін дәлелдейтін зерттеулер болғанымен, оларды өте аз саннан басқа қылмыс жасауға итермелейтін сыртқы күштер мен мүмкіндіктер бар. Адамдар, қылмыскерлердің көпшілігі кісі өлтірушілер мен қылмыскерлер болып туылмайды. Балалар үшін жылы орта құру және олардың психологиялық тенденцияларына уақтылы назар аудару өте маңызды.

Сериялық өлтірушілер әдеттегі көрініс пен әлеуметтік «қалыпты масканың» артында жасырынуы мүмкін. Олар көбінесе өз әрекеттеріне көп назар аудармай, қос өмір сүреді. Әдетте 18 бен 45 жас аралығындағы ер адамдар сериялық өлтірушілерге айналады, бірақ әйелдер де кездеседі [6]. Сериялық өлтірушілерге нақты бір мінез құлқын беру мүмкін емес, өйткені олар әртүрлі болуы мүмкін және төмен білікті лауазымдарды да, дәрігерлер сияқты жоғары біліктілікті қажет ететін кәсіптерді де қамтуы мүмкін. Көбінесе бұл адамдар адамның анатомиясы мен физиологиясы туралы білімге ие, бұл оларды анықтауды және жауапкершілікке тартуды қиындатады. Мүмкін, тіпті полиция қызметкерлері де сериялық өлтірушілер болуы мүмкін, өйткені олар қылмыстық істерге қол жеткізе алады және дәлелдерді жоя алады. Мұндай адамдарды сериялық

өлтірулерге қатысы бар-жоғын тексеру қиын, әсіресе олардың мінез-құлқы дұрыс емес немесе қоғамға қарсы белгілермен ерекшеленбесе. Тәрбие мен қоршаған орта да қатыгездікке бейімділіктің қалыптасуына әсер етеді. Сондықтан психикалық ауытқуларды ерте диагностикалау сериялық өлтірушілердің дамуын болдырмаудың маңызды аспектісі болып табылады. Мұндай қылмыстар санының азаюына қарамастан, бұл құбылысқа тиімді қарсы тұру үшін қылмыстық психология және психиатрия саласында жұмысты жалғастыру қажет.

Қорытындылай келе, психология сериялық өлтірушінің жеке басын қалыптастыруда шешуші рөл атқаратынын атап өткен жөн. Әртүрлі психологиялық ерекшеліктер, соның ішінде психикалық ауытқулар, балалық шақтағы қолайсыз жағдайлар және әлеуметтік орта қатыгез қиялдар мен агрессивті мінез-құлықтардың қалыптасуына әсер етуі мүмкін. Осы факторларды және олардың өзара байланысын түсіну сериялық өлтірушілердің алдын алу және оларға қарсы тұру стратегияларын құрудағы маңызды қадам болып табылады. Психологиялық ауытқуларды ерте диагностикалау және ерте балалық шақта тиісті көмек көрсету сериялық өлтірушілердің дамуын болдырмауда шешуші рөл атқаруы мүмкін. Сонымен қатар, қылмыстық психология мен психиатрия саласындағы білім беру және хабардарлықты арттыру осындай қылмыстардың себептері мен ерекшеліктерін жақсы түсінуге мүмкіндік береді. Алайда, ұқсас психологиялық факторлары бар барлық адамдар сериялық өлтірушілерге айналмайтынын есте ұстаған жөн. Мұнда биологиялық, әлеуметтік және мәдени сияқты көптеген факторларды қамтитын кешенді тәсіл маңызды. Сондай-ақ, сериялық өлтірушілердің алдын-алу, диагностикалау және терапия әдістерін жақсарту мақсатында осы салада қосымша зерттеулер мен жұмыстар жүргізу қажет. Жалпы, психология сериялық өлтірушілердің қылмыстарын түсіну мен түсіндіруде ажырамас рөл атқарады. Оны зерттеу және практикалық қолдану осы құбылыспен тиімді күресуге және қоғамды осындай қауіптерден қорғауға мүмкіндік береді. Тек терең білімді дамыту және тиімді тәсілдерді енгізу ғана біздің қоғамдық ортамыздың қауіпсіз және үйлесімді дамуын қамтамасыз етеді

Қолданылған дереккөздер:

1. Марк Твен. Никогда не спорьте с идиотами!: Оқулық. 2023.-160 б.
2. Образцов В.А. Криминалистическая психология / С.Н. Богомолова. – М.: Норма, 2014. – 234 с.
3. Американская психологическая ассоциация / <https://www.apa.org/science/about/psa/2018/06/serial-murderers> (15.04.2024 жыл)
4. Мориса Терри. Сын Сэма: Истинная история Дэвида Берковица: Оқулық. 1981.-256 б.
5. Брайана Мастерс. Денис Нильсен: История Крэнденского мясника: Оқулық.

1985.-288 б.

6. Чебанюк, Ю. Е. Личность убийцы как ключевой элемент криминалистической характеристики серийных убийств / Ю. Е. Чебанюк, Д. А. Степаненко. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 24 (314). — С. 357-361. — URL: <https://moluch.ru/archive/314/71694/> (дата обращения: 18.04.2024).

7. Бухановский А. О. Серийные сексуальные убийства и серийные сексуальные убийцы: предрасположенности-онный аспект // Социальная и судебная психиатрия: история и современность. - М., 1996. - С. 376.

8. Милаева М.Ю. Современный взгляд на криминологический портрет серийного убийцы. Мақала, 2018 жыл. URL: (<https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennyy-vzglyad-na-kriminologicheskiy-portret-seriynogo-ubiytsy/pdf>) (10.04.2024 жыл)

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.